

Дануте Балшайтите, Пенка Пехливанова

ЗА СТАРИТЕ И НОВИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА РАБОТАТА ВЪРХУ ЛИТОВСКО-БЪЛГАРСКИ РЕЧНИК

Едновременното публикуване на критичните бележки на Ж. Колева "Към въпроса за създаването на литовско-български речник" и на този наш отговор ще позволи на заинтересования читател да добие по-ясна представа за работата върху речника. Основната ни цел тук е чрез анализ на изказаните критични бележки да отговорим на въпроса достатъчно сериозни ли са те, че да се наложи при работата върху речника да се изхожда от нови лексикографски принципи (при това важноста на създаването на такъв речник не се отрича от авторката на бележките).

Ще започнем с това, че в критикуваното съобщение*, както се вижда от заглавието му, въобще не става дума за принципи на съставяне на речника. Определянето на основните принципи в самото начало на работата над езиковите артефакти просто би противоречало на логиката на лингвистичния анализ¹. Разбира се, ние изхождаме от общоприети положения на лексикографската теория, едно от които е, че принципите за съставяне на едноезични и двуезични речници не са едни и същи². Затова на нас не ни е съвсем ясно какво отношение има контекстът (вж. примера с *gėlė* — цвете) при определяне на преводния еквивалент в двуезичен речник. Между другото ще отбележим, че по мнението на авторитетни специалисти по семантика "контекстуализмът" не е панацея за определяне и отразяване на различните значения (смисли) и в тълковните речници, тъй като представлява "bucket theory of knowledge", "когато занимаващият се със семантика се опитва да се повдигне с помощта на връзките на собствените си обувки"³. Принципът за подреждане на основните и преносните значения на думата може да бъде исторически (според първичността на възникване на значението в диахронен план) и неисторически (според честотата на употреба в синхронен план) и е важно да се спазва при съставяне на тълковен речник. Редът на излагане на значенията на многозначната дума при превода ѝ на друг език не играе съществена роля (вж. бележката за превода на думата *drugys*;

* Съобщение наричаме поместеното в кн. 2 на сп. "Проглас" (1993 г.) съобщение за изработване на речника, а критични бележки — изложението на Ж. Колева тук.

разсъжденията на Ж. Колева биха имали смисъл, ако поне беше установила кое от двете значения е първо).

Семантичната еквивалентност на лексикалните единици в един език също е проблем на едноезичната лексикография. Разбира се, авторите на съобщението осъзнават проблематичността на съществуването на пълни (абсолютни) синоними в един език, а тази проблематичност нараства безкрайно при съвпадане на семантичната структура на думи от различни езици⁴.

Сега няколко думи за понятията мащабност, честотност на лексиката и интуиция на съставителите на речник.

По статистически данни, станали класически, пасивният речник на среднообразован човек се състои от 20 000 думи. Активно се използва малка част от него — първите 100 най-честотни думи съставят около 60 % от всеки текст, следващите 1 000 — 85 %, 4 000 — 97 %. Следователно останалите 15 000 думи съставят само 2,5 % от всеки текст⁵. Несъмнено количествените данни варират в зависимост от речевия регистър, от конкретния език и т. н., но е ясно, че речник с 5 000 честотни думи е достатъчно представителен, макар да бъде и с джобен формат (между другото, и за формата не е решаващ броят на думите в един речник, както смята Ж. Колева). Сериозният въпрос тук е коя лексика трябва да се смята за репрезентативна? И за това трябва да се изхожда, на първо място, от задачи с прагматичен характер — всеки речник е предназначен за определена аудитория. В нашето съобщение беше отбелязано, че съставянето на речника е предизвикано от насъщните нужди на преподаването на литовски език във Великотърновския университет в начална и средна степен. Това, първо, едва ли свидетелствува за мащабност на целите на речника, и второ, означава, че подборът на лексиката е с оглед на учебните материали, използвани при преподаването. (Учебните материали и речникът в бъдеще ще съставят единен учебен комплекс.)

Що се отнася до общите статистически параметри на литовския език, въпросът е наистина сложен. За разлика напр. от френско- и англоезичната лексикография, където е натрупан богат опит за създаване на честотни речници⁶, в литовската лексикография работата с такъв характер едва започва⁷. Затова при определяне на репрезентативната лексика за речника се анализира словникът на съществуващите двуезични учебни речници с близък до нашия обем и с аналогични цели⁸.

При подбора на лексиката сме се опирали и на своята езикова интуиция. "Естествената логика" на носителите на езика е атрибут на лингвистичния анализ, тъй като членовете на една езикова общност притежават еднакви лингвистични знания и в този смисъл — макар интроспекцията на носителите на езика да е индивидуална, данните, получени чрез нея, са общи (защото те могат да бъдат потвърдени от интроспекцията на другите носители на езика)⁹.

Освен това подборът на думите за един речник се основава не само на тяхната честотност, но и на техните тематични връзки с другите думи, с което се отразяват главните сфери на дейност и интереси на човека. В такава светлина включването

в речника на думата *vienkiemis* е напълно оправдано, защото тя в продължение на векове отразява начина на живот на литовеца и свързаното с него особено възприемане на света.

Покрай подбора на репрезентативната литовска лексика естествената логика на носителя на езика се включва и при определяне на преводните български еквиваленти, като се отчита и особената интуиция на ползващите речника, основаваща се на лингвистичната компетентност на бъдещите филолози. От само себе си се разбира, че интуицията на съставителките на речника в случая само допълва информацията от анализа на езиковия материал в учебните, двуезичните и тълковните речници на българския и литовския език.

Нашето твърдение за липса на учебници по литовски език като чужд Ж. Колева обявява за груба неточност, тъй като дори (а защо дори?) и Великотърновският университет разполагал с учебниците на Е. Орвидене¹² и на Ю. Александревичус¹³. И двата (при това сам Александревичус определя учебника си като самоучител) са предназначени за рускоезични жители на Литва, съставени са с оглед на особеностите на руския език и са ориентирани за изучаване на литовски език в езикова среда. През 1989 г. Върховният съвет (тогава още на Литовската ССР) прие закон за литовския език като държавен, а с увеличаване броя на изучаващите го се почувствува и нуждата от учебници. През 1990 г. излезе I част на учебника по литовски език на Й. Каралюнайте¹⁴, "предназначен за студенти, неизучавали в средното училище литовски език, и на първо място, за студенти филолози, бъдещи учители по руски език в литовското средно училище". За овладяване на разговорната реч е предназначена серията "Успех" — "Sekme" от И. Чекмонене и В. Чекмонас¹⁵ (през 1992 г. излязоха 4 тетрадки). Въпреки всичко тези издания не задоволяват напълно нуждата от учебници както в Литва, така и извън нея. В края на 1992 г. Литовската академия на науките обяви конкурс за най-добър учебник по литовски език за чужденци. (В библиотеката на Великотърновския университет не се откри нито един от избраните учебници).

Дали ще се промени качеството на речника, ако смятаме, че балтийската група езици се състои не само от литовски, латвийски и мъртвия пруски език, но и от ятвяжки, латгалски, и т. н., чиито статус и до днес не е достатъчно ясен. Давайки кратка справка за балтийската група, за да покажем уникалността на съхранените се езици, ние просто изхождаме от общоприетата гледна точка за състава на тази езикова група (*International Encyclopedia of Linguistics*. Oxford. Univ. Press, 1992, vol. 2, p. 209).

Още няколко думи за някои бележки. Чрез примера с глагола *žaišti* ни се подчертава важноста на представянето в речника на основните глаголни форми. За това как са отразени фонетичните редувания в глаголните основи, обясними между другото не само в диахрония, но и в синхрония, може да се говори след излизане на речника.

И нещо за термина сравнителна типология. Сега е прието сравнението да се разглежда като похват на лингвистичния анализ, който не се ограничава в генетичните аспекти, а включва и типологическо изследване. Терминът сравни-

телна типология изразява тази идея. Още повече че с него се подчертава стремежът на изследвачите да открият сходствата в анализирани езици за разлика от тяхното съпоставяне, насочено към откриване на различията¹⁶. Въпросният термин не е новообразуване и не се използва за първи път¹⁷.

Макар Ж. Колева невярно да нарича нашето съобщение "уводна статия на речника", то представлява само предварително известяване, а речникът още не е излязъл. Бихме се радвали, ако след излизането си той предизвика истински лексикографски интерес.

БЕЛЕЖКИ

¹ G. Leech. *Semantics. The Study of Meaning*. Penguin Books, 1990, p. 4; K. R. Popper. *Objective knowledge*. Oxford. Univ. Press, 1972, p. 297.

² L. Zgusta. *Manual of Lexicography*. Praha, 1968; S. I. Landau. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Charles Scribner's Sons, New York, 1984.

³ G. Leech. *Op. cit.*, p. p. 61 — 64.

⁴ М. Виноградов. Синонимията и нейните синоними. — Проглас, № 1, 1993, с. 17 — 23.

⁵ P. Guiraud. *Les caractères statistiques du vocabulaire*. Paris, 1954.

⁶ M. West. *General Service List of English Words*. Longman, London, 1953.

⁷ V. Žilinskienė. *Lietuvių kalbos dažninis žodynas*. Vilnius, 1990.

⁸ *Vokiečių-lietuvių ir Lietuvių-vokiečių kalbų žodynas*. Vilnius, 1991.

⁹ D. Cruse. *Lexical Semantics*. Camb. Univ. Press., 1991, p. 10. G. Leech *Op. cit.*, p. 71; G. Lakoff. *Linguistics and Natural Logic. — Semantics of Natural Language*. D. Davidson and G. Harman (eds) Dordrecht: Reidel, 1972.

¹⁰ D. Cruse. *Op. cit.*, pp. 11 — 15.

¹¹ G. Leech. *Ibid.*, pp. 73 — 75.

¹² E. Orvidienė. *Lietuvių kalbos vadovėlis*. Vilnius, 1968.

¹³ Ю. Александровичюс. *Литовский язык*. Вильнюс, 1984.

¹⁴ J. Karaliūnaitė. *Lietuvių kalbos vadovėlis*. Vilnius, 1990.

¹⁵ И. Чекмонене, В. Чекмонас. *Литовский язык для всех*. Ч. 1 — 4. Вильнюс, 1992.

¹⁶ *Общее языкознание. Методы лингвистических исследований*. М., 1973; М. Ф. Виноградов. *Контрастивные исследования и лингвистическая теория*. — В: *Методы и приемы лингвистического анализа в общем и романском языкознании*. Воронежский университет, 1988, с. 39 — 45.

¹⁷ Вж. *Сравнительно-типологические исследования славянских языков и литератур*. Л., ЛУ, 1983.